

The 45

af Højberg - (Chakoten 1966/1)

Hensigten med denne artikel er i første række at give en fremstilling af den skotske højlænders dragt og bevæbning i "The '45", hvilket er den i Skotland anvendte betegnelse for de krigeriske begivenheder omkring prins Charles Edward Stuarts forsøg på at genvinde den skotsk-engelske trone for sin slægt. Også de implicerede engelske styrkers uniformer - herunder navnlig højlænderregimenternes - vil blive behandlet, men kun i forbifarten (her ligger et oplagt emne og venter på behandling).

Forud herfor vil en nødtørftig historisk orientering være på sin plads:

Forspil

I 1688 blev Kong James II af England og Skotland tvunget i eksil af den stærke whigopposition og afløstes af Wilhelm af Oranien, den hollandske statholder, som var gift med Kong James' søster. Der var således stadig en Stuart på tronen, nemlig dronningen. James døde i Frankrig i 1701. Året efter døde Wilhelm af Oranien og efterfulgtes på tronen af dronning Anne, Kong James' datter, altså en Stuart, men i modsætning til faderen protestant. Hun var gift med prins George eller Jørgen af Danmark, og det var i hendes regeringstid, at John Churchill, hertug af Marlborough ("Mallebrøk") vandt sine sejre på det europæiske fastland. Ved Annes tronbestigelse blev hendes halvbror James, der var i eksil i Frankrig, udelukket fra arvefølgen, og Stuarternes tilhængere måtte se i øjnene, at hun blev den sidste Stuart på den engelske trone, såfremt hun - som det skete - døde barnløs, hvorefter tronen skulle overgå til den hannoveranske linje. Dette skete i 1714, og i 1715 rejste jarlen af Mar Kong James III's standard i Skotland.

Oprøret blev slået ned i begyndelsen af 1716, og tronprætendenten ("The Old Pretender") returnerede til Frankrig sammen med jarlen af Mar. Med fransk støtte forsøgte han adskillige gange senere at få fodfæste i Skotland; det sidste forsøg var i 1745, da han sendte sin søn, "The Young Pretender", prins Charles Edward Stuart.

"The '45" - af englændere ganske simpelt kaldt "The Rebellion" - kan ikke betragtes blot og bart som et skotsk oprør mod englænderne. Prinsens mål var ikke at løsrive Skotland fra unionen - hvilket ville have tilfredsstillet de fleste af hans tilhængere - men at bringe begge lande under Stuarterne igen. I virkeligheden blev "The '45" nærmest en indre skotsk borgerkrig med en religiøs-politisk baggrund mellem - på den ene side - den katolske Stuartprins støttet af skotske tilhængere og franske tropper, og -på den anden side - de protestantiske skotter (whig'er) støttet af engelske tropper, af hvilke for øvrigt mange enheder var rekrutteret fra Skotland.

Prins Charles Edward Stuart var født i 1720 som James' ældste søn med sin polske hustru Clementina Sobieska. Man havde forsøgt at bibringe ham en militær uddannelse, men han var langt fra et strategisk geni, om end ikke uden personligt mod. Samtidige beskrivelser af hans udseende viser, at hans kælenavn "Bonnie Prince Charlie" var fuldt ud berettiget, og man forstår, at han på et stadium af sin flugt efter Culloden kunne færdes i kvindeklæder uden at blive afsløret. Han var ret høj, slank, store mørke øjne. Han bar oftest en lys paryk.

Med et følge på kun ni mand, hvoriblandt John William O'Sullivan, en kaptajn i fransk tjeneste, irsk af fødsel, som skulle blive hans næstkommanderende (Quartermaster - and Adjutant-General), ankom prinsen pr. skib til Skotland den 23. juli 1745. Han landede på øen Eriskay. Skønt langt fra opmuntret i sit forehavende sejlede han dog videre og gik i land ved Arisaig i selve Skotland. Her fik han løfte om hjælp fra flere store claner, bl.a. den betydningsfulde Cameron clan, ledet af Lochiel den yngre.

Den 19. august samlede han sin hær, foreløbig kun 1.300 mand, ved Glenfinnan, hvor en rød/hvid silkefane, der var medbragt fra Frankrig som en gave fra hans far, under stor begejstring blev udfoldet foran fronten. Der har formentlig været tale om en Skt. Georgs fane, hvid med rødt kors. Ved samme lejlighed udfoldedes den kongelige skotske standart, den røde oprejste løve på guldgrund, indrammet af en rød kant med liljer. Det har formentlig været denne fane, der var med ved Culloden.

Et par dage efter blev Edinburgh indtaget uden modstand, og herolder udråbte ved bykorset James VIII (den skotske nummerorden er anderledes end den engelske) til "konge af Skotland, England, Frankrig og Irland".

Men endnu vajede Union Jack over Edinburgh Castle, som det ikke lykkedes at erobre sammen med byen.

De engelske tropper i Skotland på tidspunktet for oprørets begyndelse var fåtallige og i elendig forfatning. De bedste var utvivlsomt Loudon's Highlanders, det andet i den glørværdige række af højlandsregimenter, oprettet i juni 1745, altså før oprørets start, med i alt 12 kompagnier.

Black Watch regimentet, der endnu i 1745 var nummer 43 i rækken af engelske fodfolksregimenter, var stationeret i Sydengland, men der blev ved oprørets begyndelse nydannet to kompagnier i Skotland, som i hvert fald deltog i de første kampe under navnet Lord John Murray's Highlanders. Imidlertid skete der en forstærkning af den engelske styrke i Skotland, og Lieutenant-General Sir John Cope fik overkommandoen.

Det første alvorlige sammenstød fandt sted ved Prestonpans, hvor højlanderhæren efter en natlig nærmemarch om morgenen den 21. september 1745 faldt over den kongelige hær og løb den - bogstaveligt talt - over ende i et angreb, der for lang tid satte skræk i englænderne, men som gav prinsen en overdreven tiltro til sine højlandereres uovervindelighed.

Her vil en fremstilling af højlanderernes angrebstaktik være på sin plads:

Højlanderernes angrebstaktik

Fra britisk militær side er det sagt, at højlanderne har deres force i angrebet, men at de i forsvaret først blev duelige soldater efter at have været under egentlig militær træning og disciplin - en betragtning, hvis rigtighed bl.a. viste sig ved Culloden, hvor terrænet og vel også en efterhånden svigtende kamplyst forhindrede et massivt angreb med den rigtige elan.

Lieutenant-General Hawley, der efter Prestonpans afløste Cope, men som selv senere blev slået ved Falkirk, rettede før dette slag en henvendelse til sine tropper, hvori han - men altså uden held - prøvede at lære dem, hvorledes de skulle modstå højlanderernes angreb. Selv nærede han afsky for højlanderne - "*I do and allways shall despise these Rascalls*" - men indså, at deres kampmåde var ny og uvant for soldatermæssigt uddannede tropper. I denne henvendelse hedder det:

"Intet er så let at modstå som højlændernes måde at kæmpe på, hvis officerer og menige ikke på forhånd er fyldt med de løgne og skrøner, der fortælles om dem. Sædvanligvis danner de deres forreste række af dem, de kalder deres bedste mænd eller sande højlændere, som altid er få i antal. Når de formerer i batailloner, sker det sædvanligvis i en dybde på fire mand, og disse mænd (d.v.s. de sande højlændere) er da i første række, resten er "lowlanders" og andet skraavl.

Når disse batailloner kommer inden for en afstand af et langt bøsseskud, giver den forreste række ild og kaster straks deres musketter og kommer ned i en flok under støj med deres sværd og skjolde for at sætte frygt i deres modstander. Når de når frem til dem, de vil angribe, har de fået en dybde på 12 til 14 mand. En sikker måde at ødelægge dem på er at give ild på dem rækkevis (det forudsættes her, at den angrebne styrke er opstillet i tre rækker) diagonalt mod midten; først fyrer den bageste række, men først når de er i 10-12 skridts afstand. Hvis der bliver givet ild på større afstand, vil man tabe, for der bliver aldrig tid til at lade igen, og hvis man løber, er døden sikker, for da de er uden gevær eller anden oppakning, er det umuligt at flygte fra dem, når man selv har våben og udrustning, og de giver ikke pardon, men bare man følger de givne instruktioner, er de den mest foragtelige fjende, der findes."

Så vidt Hawley.

Lord George Murray, der var højlændernes egentlige militære leder, forklarer i et brev om grunden til, at Cameronernes og Athollfolkenes angreb ved Culloden brød sammen, at den ildafgivelse, der skulle indlede stormløbet, ikke var effektiv, idet nogle af deres egne befandt sig mellem dem og fjenden, og - skriver han: "*This was a vast loss for the fire of Highlanders is more bloody than that of any regular troup whatever*", selvom ilden - som Hawley siger - blev affyret fra lang afstand. I øvrigt beskriver Lord George angrebet på samme måde som Hawley "*Their custom has always been when they do atact, to run upon the enemy with the utmost speed so as only to receive one fire or at most two before they mixt*".

Efter nederlaget ved Falkirk blev Hawley afløst som øverstkommanderende for den kongelige engelske hær af hertugen af Cumberland, prins af det hannoveranske kongehus. Skønt endnu ret ung (fire måneder yngre end den 25-årige prins Charles) havde han krigserfaring fra kampene i Frankrig. Det har ikke været på grund af sin krigeriske duellighed [1](#)), men snarere på grund af sin tilknytning til kongehuset, at han allerede som 21-årig blev udnævnt til chef for Coldstreamgarden og Captain-General for hæren. Han synes i høj grad at have haft sine folks tillid, hvilket er overraskende, når man betænker, at hannoveranerne heller ikke var populære i England. Han var fed og grim - egenskaber, der i hvert fald i Skotland blev udlagt som typiske for hannoveranerne.

Trods de to glimrende sejre, Prestonpans og Falkirk, var der i højlænderhæren ved at vokse en vis nederlagsstemning frem. Det nytteløse togt ned i England (før Falkirk) bidrog hertil.

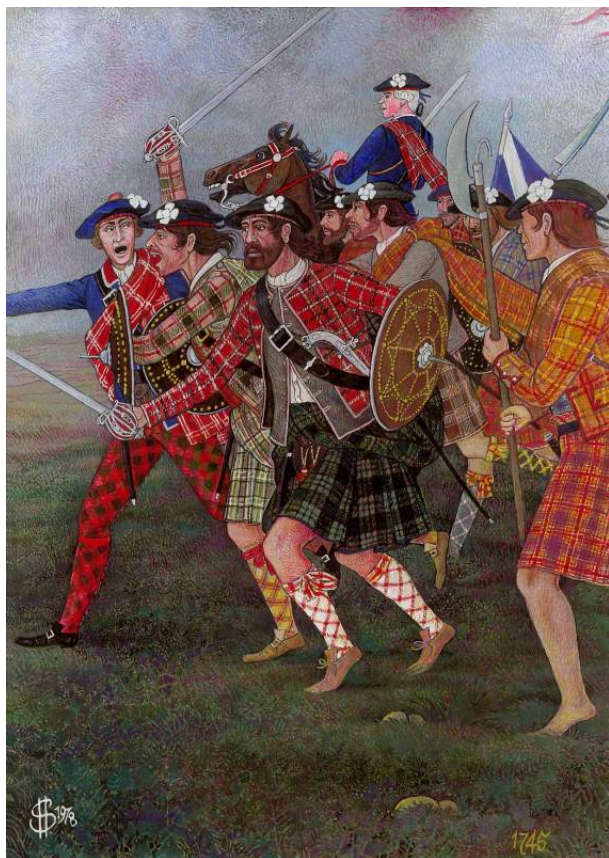
Det havde vist sig, at der ikke i det egentlige England var nogen stemning for Stuart'ernes tilbagevenden til tronen. Dog søgte man fra skotternes side selv en afgørelse, og den fik man eftertrykkeligt i slaget ved Culloden.

Prinsen var i stand til at gøre det, der er målet for enhver strateg, han kunne selv bestemme tid og sted for kampen. Men han valgte forkert. Drummossieheden ved Culloden var ganske uegnet til højlændernes foretrukne kampmåde, der kræver et nogenlunde plant terræn, overalt passabelt for fodfolk (d.v.s. uden mosedrag eller andre hindringer) og helst skrånende ned mod modstanderens stilling. Det er tillige vigtigt, at terrænet til siderne beskytter mod omgåelse af fløjene, men prinsen og hans rådgiver O'Sullivan overså ganske faren på højre fløj, som de anså for tilstrækkeligt sikret af terrænet i Culloden Park og murene omkring den. Lord George Murray så faren og advarede mod den, og slagets gang viste, at Culloden Park kunne passeres, endda af rytteri, når først en del af muren var revet ned. Det har også bidraget til nederlaget, at man natten før slaget havde foretaget en march mod Cumberlands lejr for at tage ham på sengen, men hen på morgenstunden måtte man på grund af misforståelser i kommandoføringen vende tilbage med uforrettet sag. Mandskabet fik kun en kort hvile, en del udeblev ganske simpelt, da hæren skulle stilles i slagorden. Nogle havde bortkastet deres targets under nattemarchen.

En fremstilling af slagets gang vil ikke blive givet her. Prinsens nederlag var afgørende og gjorde for al fremtid ende på Stuarternes forhåbninger om tronen og skotternes forhåbninger om et selvstændigt Skotland.

Højlænderne

Tartans

Der gør sig, også - og navnlig i Skotland - i vor tid en del romantiske forestillinger gældende om de skotske tartanmønstres ælde. Kendsgerningen er, at næppe mange - måske ingen - af de nutidige familietartans kan føre deres oprindelse længere tilbage end til 1780'erne, efter ophævelsen af "The Dress Act", der efter "The '45" havde forbudt al anvendelse af skotsk klædedragt (kun i hæren måtte kilten bruges som uniform, utvivlsomt grunden til den lethed, hvormed rekrutteringen til højlænderregimenterne foregik). Man har ganske vist fra tiden før 1745 beretninger om clanchefers forsøg på at indføre ensartede tartans for deres claner, men det er blevet ved forsøgene. Fra 1714 findes malerier af Laird'en af Grant's sækkepiber og hans "honorary champion" iklædt "belted plaid" i samme tartan (rød, grøn og sort), men denne tartan er ikke identisk med den moderne Granttartan, skønt farverne er de samme. Det påstås, at Murraytartan'en skal være forbilledet for Governmenttartan (også kaldet Black Watch eller The 42'nd), idet den bortset fra de røde striber er identisk med denne, der alene har farverne grøn, blå og sort. Dette er imidlertid tilfældet for en del moderne familietartans (Gordon er vel den kendteste), og disse vides med sikkerhed at være dannet med Governmenttartan'en som forbillede.

Bonnie Prince Charles fremstilles oftest, af gode grunde dog ikke af samtidige kunstnere, iklædt "Royal Stewart". "Denne tartan kan - formentlig dog i en fra den nuværende noget afvigende form - længst dateres tilbage til 1739, da The 43rd Highland Regiment of Foot blev dannet, og regimentets sækkepibere fik denne tartan. At tartan'en kaldtes "Royal" er vel netop en hentydning til, at den blev båret af kongens tropper, og alene på grund af denne tilknytning til de forhadte hannoveranere på den britiske trone er det ganske usandsynligt, at prince Charles skulle antage denne tartan. Samtidige billeder viser ham da også i en rød-sort tartan, ofte med forskellige mønstre i kjole, bukser, strømper og skulderplaid.

Tartans i rødt og sort var at dømme efter talrige samtidige portrætter meget anvendt omkring 1745, sikkert dog kun i overklassen til finere brug, mens man til udendørs sysler som jagt og krig benyttede sig af mindre iøjnefaldende tartans. Som eksempel på en sådan kan nævnes den såkaldte Cullodentartan, som har været anvendt af en af prinsens stabsofficerer ved Culloden, og af hvilken der endnu er bevaret rester.

Tartanvævet stof anvendtes til alle former for beklædning ikke blot plaid'en, hvad enten den benyttedes som "belted plaid" eller blot som et supplement til "feileadh-beag" (lille kilt) eller trews, men også den korte trøje ("doublet"), vesten, strømper og trews var ofte tartanvævet og ofte i forskellige mønstre.

Bl.a. af det kendte maleri af schweizeren David Morier (gengivet uden farver i Heskethg Tartans) fremgår det, at der ikke var nogen uniformitet i anvendelsen af tartans, og at forskellige tartans anvendtes i samme dragt. Man har villet forklare denne forvirring med, at skotterne under krigen (billedet gengiver en scene af slaget ved Culloden: *Skotternes kamp med Barrell's Blues*) plyndrede deres døde for klædningsstykker, hvilket da også er rigtigt, idet de faldne efter slagene blev begravet nøgne; men denne forklaring er ganske unødvendig: Ikke blot fremgår det af talrige samtidige portrætter, bl.a. også af prins Charles, jf. ovenfor, at anvendelsen af rød/sorte tartans af forskellige mønstre i samme dragt var almindelig i højere kredse til finere brug, men også f.eks. et billede af Lord George Murray, der vel ikke har behøvet at plyndre de faldne, viser, at man selv i de højeste kredse har brugt forskellige tartans i samme dragt til trøje, vest, belted plaid og strømper.

Om tartanmønstrenes manglende tilknytning til bestemte familier vidner for øvrigt et Edinburghfirmas annoncering i 1745, mens højlænderhæren var i byen. Man anbefaler sig til de ærede kunder med et righoldigt sortiment i tartan "*of the newest patterns*".

Dragt og bevæbning

Hue: Det eneste af skotternes beklædningsstykker, der med nogen ret kan betegnes som en uniformsgenstand, var huen, "The bonnet".

Denne var mørkeblå (sortblå), i sjældnere tilfælde mørkegrøn, af facon nærmest som en moderne baskerhue, og forsynet med en lille rød pompon.

Kant af skind eller flerfarvet stof med løbegang for et sort stofbånd, der kunne bindes i nakken, således at huen kunne tilpasses individuelt.

I venstre side en hvid sløjfekokarde.

Det kan have bidraget til uniformiteten i højlænderhæren, at prins Charles (det skete efter højlænderhærens hjemkomst fra "udflugten" til England, før slaget ved Falkirk) af bystyret i Glasgow rekvirerede "*6.000 cloth short coats, 12.000 linnen shirts, 6.000 pair of shoes, 6.000 bonnets, and as many tartan hose, besides a sum of money*". Glasgow var hovedsædet for de skotske whig'er, og man kan forestille sig borgernes følelser ved at skulle støtte de papistiske rebeller på denne måde.

Skjorte: Det fremgår af ovenstående, at højlænderne brugte skjorte, men også, at de manglede skjorter. Skjorterne var hvide - til at begynde med i hvert fald. Desuden vest og over den en trøje, doublet. Begge dele kunne knappes, oftest var i hvert fald trøjen uknappet samt de nederste knapper i vesten for at give plads til kiltens folder. Både vest og trøje var korte og uden skøder, og vesten var oftest længere end trøjen. Clancheferne og deres nærmeste underbefalingsmænd havde under tiden en mere uniformslignende trøje af ensfarvet stof (mørkeblåt eller mørkegrønt) med lidsesætning i sølv. Denne kunne - i modsætning til de menige clansmænds trøjer - have sølvkantede opslag i trøjens farve.

Det, der i særlig grad udskiller skotternes påklædning fra andre folkeslags, er imidlertid det, der er under bæltstedet: kilt eller trews.

Kilt: Kiltlen fandtes i to former: den ældre form, "stor kilt", "belted plaid" eller (på gælisk: Breacan-feile), og den yngre form, "lille kilt" eller (på gælisk: Feileadh-beag), der havde været i almindelig brug siden ca. 1730, men var kendt tidligere. I hvert fald under krigen var den store kilt den almindeligste, fordi den frembød store fordele under feltforhold: Om dagen en påklædningsgenstand med varierede anvendelsesmuligheder, om natten erstattede den telt og sengetæppe. Den lille kilt (som anvendes i vore dage) måtte under feltforhold suppleres med en plaid, der blev båret løst sammenrullet over venstre skulder med lange nedhængende ender og fastholdt på skulderen ved en strop på doublet'en. Plaiden var ikke frynset, men ligesom den plaid, der anvendtes til kiltlen, forsynet med en stofkantning.

Den store kilt blev anlagt på følgende måde: Plaiden, et rektangulært stofstykke på ca. 5.50 x 1.80 m (6 x 2 yards), blev bredt ud på jorden og foldet på midten, således at der ved hver ende blev et glat stykke af samme bredde som kroppen. Plaidens længde på 5.5 m var herved reduceret til ca. 1.5 m. Man lægger sig derefter kun iklædt skjorte på plaiden i foldernes retning og med dens nederste kant lige over knæskallerne og lægger de ufoldede ender af plaiden over kroppens forside, først den højre, derpå den venstre ende, hvis kant derfor kommer langs højre lår. Før man rejser sig op, spænder man bæltet om livet, og den del af plaiden, der er over bæltstedet, vil, når man rejser sig op, hænge ned til anklerne. Først derefter tager man vest og trøje på, og den nedhængende del af plaiden fæstnes ved hjælp af en broche (brooch) ved venstre skulder. I mangel af en sådan nøjedes man med at stikke den foldede plaid ind under en strop bag på skulderen. Dette synes at have været fremgangsmåden ved de kongelige højlænderregimenter, Black Watch og Loudon's Highlanders.

Fra det her oplyste viser samtidige billeder mange afvigelser: F.eks. kan også plaidens forreste dele være foldede, og den fri kant kan være på midten eller på venstre side. Et stik, visende et højlænderregiment på march i Flandern 1743, fremstiller mange bæremåder, bl.a. plaiden anvendt som kappe, svøbt om begge skuldre, eller den øverste del (der egentlig skulle fæstes til skulderen) hængende løst ned eller båret over venstre arm. Denne øverste del kunne også i kamp svøbes omkring venstre underarm som erstatning for et skjold. Plaidens dimensioner kan også være mindre end de her angivne. Selvom kilten i form af en "belted plaid" må betragtes som et meget praktisk klædningsstykke, kunne den under visse omstændigheder være for tung eller varm. Ved en bestemt lejlighed under den engelske borgerkrig blev det på grund af sommervarmen befalet de deltagende skotske tropper at aflægge kilte under det forestående slag, og forud for det angreb, der indledte slaget ved Prestonpans, aflagde højlænderne eller i hvert fald en del af dem på eget initiativ deres plaid'er og må altså have foretaget angrebet og forfølgelsen i bar skjorte. Af hensyn til den offentlige blufærdighed må man håbe, at skjorterne - hvis de da alle har haft skjorter - var af en anstændig længde. Skotter anser det nemlig for noget nær blasfemi at bære nogen art af bukser under kilten. De har kun, hvad alle mandfolk har.

En engelsk iagttager har refereret, at "the chevalier" (d.v.s. prins Charles Edward) umiddelbart efter slaget to gange udbrød: "*My Highlandmen have lost their Plaids*", og han fortsætter: "*at which he laughed very heartily*".

Trews: I stedet for kilt bar højlænderofficererne, i hvert fald når de var beredne, trews, d.v.s. de særlige skotske bukser (gælisk: Triubhas), eventuelt sammen med kravestøvler. Trews var altid syet af tartanklæde og som regel sådan, at trådene i klædet gik skråt, hvilket skal give de bedste muligheder for en nøjagtig tilpasning til benets form. De såkaldte trews, der i vore dage benyttes af visse skotske regimente, og som har stoffets tråde lodret og vandret, er syet som almindelige bukser og bærer deres navn med urette. Disse trews kunne være udstyret med sølv- eller guldlace på benenes ydersider og blev - efter samtidige billeder at dømme - altid båret med hosebånd, garters, som "gartered trews". Trews var bukser og strømper i et.

Strømper: Strømperne, der blev båret til "belted plaid" og lille kilt, var altid syet af tartan stof. De blev bundet under knæet ved hjælp af strømpebånd (garters, gælisk: Gartain), oftest røde, men også af tartan stof og bundet i kunstfærdige sløjfer.

Sko: Almindeligvis har man i "The '45" båret sorte sko med metalspænder efter gældende mode, men også hjemmegjorte lette snøresko af ufarvet læder med overlæder og sål i et har været benyttet. Adskillige har sikkert også optrådt uden hverken strømper eller sko.

Sporran: Man må ikke tro, at datidens skotter har haft sporrans i lighed med de sporrans, der indtil for få år siden var almindelige ved højlanderregimenterne, og som endnu bruges af piberne. Snarere har de lignet de moderne sporrans, der nu bæres af officerer og mandskab til No. 1-dress: En ret lille læderpung, lukket ved hjælp af en snøre eller en taskelås af metal og med læderkvaster. Den har ikke været hvid som nutidens militære sporrans, men læderbrun og har ved hjælp af en strop været fastgjort til det bælte, der holdt plaiden sammen. Dens plads var noget tilfældig, ofte helt ovre til højre næved dirk'en. Sporran kunne også bæres sammen med trews. Sporran'en har ikke kunnet give plads til meget ud over pipe og tobak. Muligvis også krudt og kugler, hvis da ikke krudtet lå løst i en af trøjens eller vestens lommer eller i et krudthorn, båret i en rem eller snor over venstre skulder. Hvor højlanderen har haft sin forplejning var mig en gåde, indtil jeg i en beretning om gravlæggelsen af de døde efter et af slagene ser, at de dræbte højlandere kunne kendes fra de øvrige afklædte lig derved, at de i den venstre armhule havde en kage eller anden form for levnedsmiddel, formentlig i en brødpose med snor over højre skulder og båret under trøjen og vesten.

Dirk: Foruden sporran'en hang også dirk'en (gælisk: Biodag) ved bæltet. Denne særlige skotske kniv eller dolk var enægget og bladet af længde som en mands underarm. Fæstet af sort træ, dekoreret med sølv, men i øvrigt af meget varieret udformning. Skeden som oftest af sort læder med sølvbeslag og med biskede for en kniv, i visse tilfælde også for en gaffel og ske. Den skotske strømpekniv med sort skaft (gælisk: Sgiandubh, d.v.s. sort kniv) brugtes ikke i "The '45"; den fremkom først senere, da dirk'en blev forbudt.

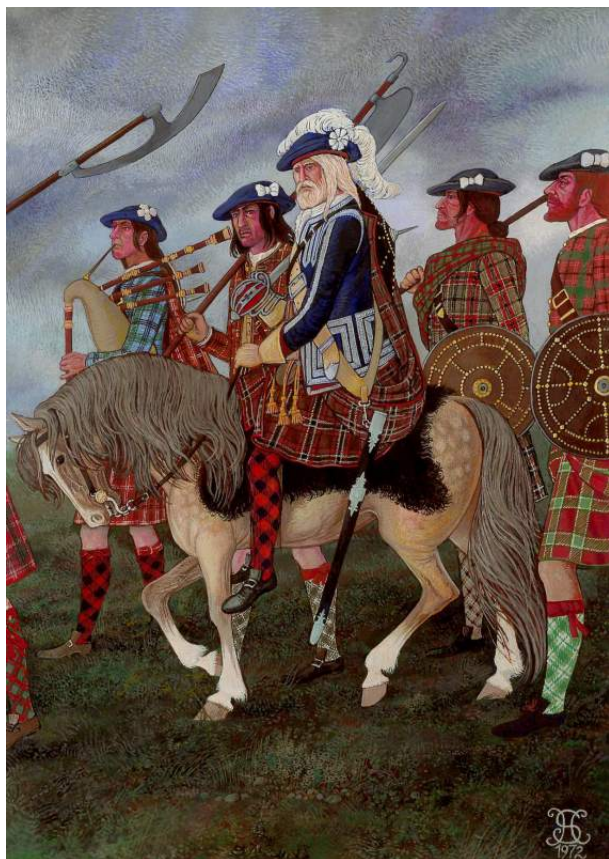
Claymore: Højlanderens vigtigste våben var hans claymore (på gælisk egentlig claidheambmor, d.v.s. stort sværd), et navn, der brugtes og stadig bruges om sværdet med lige, dobbeltægget klinger, skønt betegnelsen rettelig kun gælder det betydeligt længere tohåndssværd med korsfæste, der tidligere var et yndet våben i Skotland. Claymore'ns officielle engelske navn er broadsword, hvilken betegnelse også gælder en rytterpallask, der ligesom claymore'n har lige klinger og kurvefæste. Claymore'n havde sin plads ved venstre side, hængende i en sværdtaske eller ved en karabinhage på et bandoler (shoulder belt) over højre skulder. Sværdbandoleret var sort eller læderfarvet og med som oftest forsølvet spænde og beslag.

Pistoler: Bandoleret kunne være forsynet med en tværgående strop (af læder eller metal), der tjente til anbringelse af en pistol, der da på siden af piben havde et fladt metalstykke, der kunne skydes ind under stroppen. Yderligere en pistol kunne anbringes i en rem med tværstrop, ligesom sværdbandoleret over højre skulder, eller i livremmen. De skotske pistoler, der aldrig førtes i pistolhylstre, var også for skæftets vedkommende forfærdiget af metal, oftest jern, de finere eksemplarer med indlagt sølv.

Geværer: Især ved oprørets begyndelse var højlanders bevæbning med geværer meget ufuldstændig, ja, endnu ved Culloden manglede mange skydevåben. Alle former for geværer har været i brug, lette fuglebøsser, gammeldags flintlåsmusketter, sikkert også antikke luntebøsser og selvfølgelig erobrede engelske "Brown Bess" geværer. De sidstnævnte havde bajonet, men dette våben var unødvendigt for højlanderne, idet geværet altid blev kastet på jorden, når de - efter en indledende - salve angreb med claymore, dirk og target.

Target: Brugen af det skotske rundskjold, target eller targe (gælisk: Sgiath) var almindelig hos højlanderne, også de kongelige højlanderregimenter har benyttet target, omend ikke som en normeret udrustningsgenstand. Skjoldet var rundt, som oftest ret lille, men størrelsen kunne variere. Det var

forfærdiget af træ, beklædt med læder og beslået med kobbernagler, hvis hoveder dannede et mønster. Skjoldbuglen var indrettet til indskruning af en jernpig. Skjoldet var således både et angrebs- og forsvarsvåben. I kamp blev skjoldet båret på venstre arm ved hjælp af to læderstropper, under march på ryggen i en lang rem over skulderen.

Stagevåben: En engelsk iagttager af højlænderhæren, da den samledes ved Edinburgh, beretter som eksempel på dens mangelfulde og tilfældige udrustning, at mange havde bevæbnet sig med "Scythe blades" sat på stage. Nu kan "scythe" betyde både le og kornsegl, men af samtidige tegninger fremgår det, at begge dele har været anvendt, sikkert også engelske officershalvpiker og underofficershellebarder. Typisk skotsk er Lochaberøksen, der i stagens ende, over øksebladet, var forsynet med en krog, beregnet til at trække fjendtlige ryttere af hesten. Ligesom "the target" har Lochaberøksen været anvendt ved de kongelige højlænderregimenter, muligvis som underofficersvåben.

Man behøver ikke megen fantasi for at forestille sig, at højlænderne i det beskrevne udstyr har gjort et vist indtryk på de engelske soldater, der - stående i snorlige geledder - med fingeren på aftrækkeren har afventet disse sværdsvingende furiers stormløb. Soldaterne har uden tvivl haft lyst til at følge den opfordring, som ved Culloden af de angribende højlændere blev givet til grenadererne af Barrel's og Munro's regimenter: "*Run, ye dogs*". "*Som vildkatte kom de sværmende ned mod vores venstre fløj og begyndte uden videre (without ceremony) at skære og hakke i os på deres sædvanlige måde*", skreven soldat efter slaget til sin ængstelige familie. Af højlændernes hele apparition får man et malerisk indtryk fra en engelsk spions beretning om deres lejr ved Edinburgh. Han beskriver dem som stærke, aktive og hårdføre mænd, der tog sig godt ud i deres "Highland Dress".

Deres beslutsomme udtryk og buskede, ukæmmede hår gav dem et vildt, barbarisk og imponerende udseende. Om deres bevæbning kan han fortælle, at tre fjerdedele af dem havde både sværd og musket. Af resten havde nogle enten sværd eller en eller anden form for sidevåben, mens ca. 100 mand var bevæbnet med leblade sat på skaft (scytheblades, kan også betyde seglknive). Højlænderhæren var på dette tidspunkt næppe over 2.000 mand. I følge samme beretter har de også haft artilleri: En enkelt lille jernkanon, liggende på en kærre og trukket af en lille højlandshest.

Selvom krigen gav højlænderne lejlighed til at supplere deres mangelfulde bevæbning, var der endnu ved Culloden to "regimenter" (kommanderet af John Roy Stewart og Glenbuckett), hvis mandskab var uden sværd. Desuden havde mange af højlænderne bortkastet deres targets under den anstrengende march natten før slaget.

Andre enheder i prinsens hær

Oprøret skulle tjene mange formål. Prinsens formål var som nævnt at genvinde herredømmet over begge riger, de nationale skotters at løsrive Skotland fra unionen, og Frankrigs at skabe en "anden" front i krigen med England, hvis skueplads ellers alene var på fastlandet. Oprindeligt var det Frankrigs hensigt at yde en storstilet militær hjælp, men da det kom til stykket, indskrænkede det franske kontinent sig til følgende:

En squadron af det i Frankrig i 1698 oprettede Fitz James' Regiment of Irish Horse af to allerede eksisterende rytterregimenter fra den irske brigade.

Dog nåede kun tre troops frem til Skotland i februar 1746. De havde ingen heste med sig, og da de steg i land i Aberdeen, bar de menige selv deres rideudstyr, våben og brystharnisk. Deres uniform var rød med blå facings.

De var med ved Culloden, hvor en troop under Cpt. Robert O'Shea sammen med Balmorinos Troop of Life Guards dannede eskorte for prinsen.

Fra den irske brigade i fransk tjeneste stammede også en fodfolksstyrke, sædvanligvis kaldet "Irish Picquets", og det franske Royal Scots (Royale Ecosais), et regiment fodfolk under Lord John Drummond - i alt ca. 750 mand, der sluttede sig til prinsens hær før slaget ved Falkirk.

Ud over det egentlige højlænderinfanteri, organiseret i regimenter eller batailloner af højst forskellig størrelse og kommanderet af deres clanchefer eller disses sønner, var der opstillet mindre rytterstyrker, nemlig:

- Lord Balmorino's Life Guards, bestående af et halvt hundrede unge adelige - ved Culloden var deres antal kun 16.
- Lord Elcho's Life Guards, også rekrutteret fra adelige kredse - før Culloden reduceret til en snes ryttere.
- Perthshire Horse, også en lille styrke, dog formentlig noget større end de to førnævnte. Var med ved Culloden.
- Lord Kilmarnock's Squadron, der på grund af mangel på heste måtte kæmpe til fods ved Culloden.
- Lord Pitsligo's Horse, oprindeligt 150 mand, var ved Culloden "svundet ind til intet" - men var dog med alligevel!
- Murray of Broughton's Hussars, oprindeligt vel ca. 100 mand, ved Culloden kun en snes stykker tilbage.

Om disse rytterenheders uniformering etc. vides ikke meget, formentlig har kun de to Life Guards haft egentlige uniformer, Lord Elcho's således blå og røde (muligvis blå kjole med røde facings), de øvrige har vel været klædt i tartantrøje og trews. Husarerne havde tartantrøje, pelshue (d.v.s. nærmest en "nissehue" (rød?) med pelskant), store kravestøvler og var bevæbnet med sabel, deres hesteskabarak var af husarisk snit (farve?) med kvaster i hjørnerne, pistoler i hylstre foran sadlen. Man havde altså med de forhåndenværende midler givet disse ryttere et husarisk præg, svarende til deres navn, men man skal forøvrigt ikke vente, at man på engelsk ved en "hussar" forstår andet end en let rytter. Således er Kingston's Light Horse, der netop blev dannet i 1745, også under tiden benævnt som "hussars", hvilket tillige gælder de mange engelske Light Dragoonregimenter, der dannes efter 1759. Men dette var en digression.

Prinsens Påklædning

Trods alle folkelige forestillinger herom (whiskyetiketter, billeder på kagedåser etc.) synes det at være en kendsgerning, at prinsen først under flugten efter Culloden bar kilt ("belted plaid"). Da han indskibede sig til Frankrig, var han iført trews og kilt.

I øvrigt synes han at have haft en righoldig garderobe:

Da han den 4. september rider ind i Perth, sker det i tartanklædning med "trews laced with gold".

Ved indtoget i Edinburgh den 16. september var han i "tartan jacket", røde fløjlsbukser (altså ikke trews) og knæstøvler. Hans grønne fløjlsbonnet havde hvid cockade.

Senere på dagen, da han opslog sin residens på Holyroodhouse, skal han have båret en blå fløjlsbonnet, "laced with gold", og på brystet St. Andrew-ordenens stjerne.

Om prinsens hele apparition under de glade dage på Holyroodhouse beretter et øjenvidne:

"He was a tall slender young Man, about five Feet ten Inches high, of a ruddy Complexion, high nosed, large rolling brown Eyes, long visaged, redhaired, but at that Time wore a pale Periwig. He was in Highland Habit, had a blue Sash, wrought with Gold, that came over his Shoulder; red Velvet Breeches, a green Velvet Bonnet, with a white Cockade, and a Gold Lace about it. He had a Silverhilted broad Sword, and was shewn great Respect by his Forces."

På Scottish United Services museum i Edinburgh opbevares en dragt, der påstås at have tilhørt prinsen; den består af en "tartan jacket" i syv farver, med krave og opslag af purpurfarvet fløj, og trews i rødt og grønt.

Ved Prestonpans var han iflg. en engelsk kilde "*clad as an ordinary Captain in a coarse Plaid and blue Bonnet*", d.v.s. den almindelige skotske officerspåkledning med trews. At han havde støvler på, fremgår af beretterens ord om, at støvler og knæ var tilsmudsede, efter at han var faldet i en grøft.

Om prinsens påklædning ved Culloden vides, at han bar støvler og et skjold af fransk oprindelse med et sølvmedusahoved. Han var bereden på en grå vallak (gelding), der nylig var foræret ham.

Højlandernes faner

Af mange samtidige stik fremgår det, at man i højlandshæren i lighed med, hvad der var (og er) skik i den engelske hær, førte to faner pr. "regiment", nemlig; nationalfanen med et hvidt St. Andrewskors på blå bund og regimentsfanen med vedkommende clanchefs våben.

Også rytterenhederne førte faner. Som et kuriosum kan nævnes, at prinsens Life Guards som deres "standard" ved Culloden anvendte en fane, der ved Falkirk var erobret fra det engelske Gardiner's Horse. Som devise havde denne fane (ironisk nok) "Britons, strike home" (Briter, slå til). Den blev båret af Cpt. Daniel, den eneste engelske Jacobitofficer, der var med ved Culloden.

Højlandshærens fane, som må have været det skotske kongeflag med Stuarternes våben "the Lion rampant", den springende løve, rød på guldgrund, blev erobret ved Culloden. Sammen med de øvrige erobrede faner blev den brændt i Edinburgh af bødlen, efter at de var ført gennem byens gader af skorstensfejere. Sic transit gloria mundi!

Skotske regimenter i den engelske hær

Af skotske regimenter i den engelske hær fandtes der i 1745 følgende:

The 2nd or Royal North British Regiment of Dragoons, oprettet 1681, nu The Royal Scots Greys (2nd Dragoons). I regimentets datidige navn var hentydningen til dets skotske oprindelse udeladt (indtil 1708 var dets navn The Royal Regt. of Scotch Dragoons). Helt fra oprettelsen kaldtes regimentet for The Greys, en hentydning til dragonernes stengrå uniformer, der ret hurtigt udskiftedes med røde. På grund af navnet anskaffede man derefter grå heste - ikke omvendt, som almindeligt antaget.

The 3rd Regiment of Foot Guards, oprettet 1642 (Argyll's Regt), nu The Scots Guards. Regimentet kaldtes tidligere - indtil 1712 - Scotch Guards.

The Royal Regiment of Foot, oprettet 1633 som Sir John Hepburn's Regiment, nu The Royal Scots.

The 21st, or North British Fusiliers, oprettet 1618, nu The Royal Scots Fusiliers. Indtil 1701 kaldet Scotch Fusiliers.

Leven's or The Edinburgh Regiment, oprettet 1689 som The Earl of Leven's Regt., nu The King's Own Scottish Borderers. I 1745 kaldt Sempill's Regt.

The Cameronians, oprettet 1689. Nuværende navn: The Cameronians (Scottish Rifles).

De hidtil nævnte regimenter var uniformeret som almindelige rytter- og fodfolksregimenter, først med oprettelsen af de selvstændige højlænderkompagnier, forløberne for Black Watch, bliver kiltten indført.

The 43rd, or Highland Regiment of Foot, oprettet 1739 ved sammenslutning og supplerung af "Black Watch"-kompagnierne, nu The Black Watch (Royal Highland Regiment). Først i 1749 blev regimentet nr. 42, og i 1758 blev det "royal" (42nd, or The Royal Highl. Regt.) og udskiftede de hidtil buff facings med blå.

Loudon's Highlanders, oprettet 1745, opløst 1748.

Om uniformeringen af de af regimenterne, der deltog i "The '45" skal nævnes i tilknytning til illustrationerne:

The Royal Regt. of Foot: Trekantet hat, blå facings. Officererne guldlace, -knapper etc. Uniformsfarven (vest og kjole) den sædvanlige røde, d.v.s. scarlet fra sergenter og opefter, almindelig rød, d.v.s. nærmest tizianrød, for de øvrige. Foruden de mørkeblå bukser havde mandskabet til feltbrug et par røde, syet af kasserede uniformskjoler.

The 21st or Royal North British Fuzileers: Blå grenaderhue med rød opklapning forpå og rød puld. Blå facings, hvide lidser med blå "Worm", hvide metalknapper. Alt lædertøj (bælte, taske, taskerem, sabelgehæng, "sword knot", geværrem m.m.) lys buff med messingspænder.

Edinburgh Regimentet (Sempill's): Som andre fodfolksregimentet af linien. Facings?

The 43rd or Highland Regt. of Foot og Loudon's Highlanders: Omtales under et, idet uniformeringen formentlig har været ganske ensartet bortset fra facingfarven, der for det 43.'s vedkommende var buff, men Loudon's i 1745 havde hvide facings (senere også buff). Et portræt af jarlen af Loudon fra 1747 viser denne i en langskødet kjole med buff facings og guldlidsebesætning.

Huen var den mørkeblå skotske bonnet med rød pompon og sort "cockade", muligvis fastgjort med en dobbeltsnor - se tegningen af den menige højlænder, hvis forbillede findes i The Clothing Book fra 1742. Kantningen skal have været hvid, rød og grøn i små terner. Trøje og vest var røde (scarlet for sergenter og officerer), knapper hvide, lidser hvide (officerer sølv), dog havde officererne ved Loudon's formentlig guldlidsebesætning og knapper, mandskabets knap- og lidsefarve er ukendt.

Tartan'en, anvendt til "belted plaid" var den samme for begge regimenter: Government, også kaldet Black Watch og 42nd, formentlig af nogenlunde samme udformning som den i vore dage anvendte. Foruden den store kilt, der anvendtes til feltbrug, havde (det gælder i hvert fald det 43., Black Watch) også en lille kilt, feileadh-beag, til "undress"-brug, i en tartan af et mindre dystert udseende. Den her anvendte tartan er af visse forfattere beskrevet som den moderne Murray-tartan, der er som Governmenttartan'en, men med røde "overstripes" gennem både de grønne og de mørkere blå striber, Jeg mener, at der er mere støtte for en opfattelse, der går ud på, at de røde striber kun har gået gennem den grønne del, hvor de erstattede den sorte, smalle stribe.

Grenadererne - og disse fandtes både ved det 43. og ved Loudon's - benyttede denne tartan såvel til lille kilt som til "beted plaid". Dette gælder i hvert fald for det 43.'s vedkommende. Desuden havde grenadererne som særligt kendetegn en høj pelshue med en rød klap foran, forsynet med kant og kgl. navnetræk (GR) af hvid(?) lace.

Strømper syet af tartan stof i en rød/hvid tartan, muligvis med en smal sort stribe.

Som allerede nævnt havde "the pipers" kilt i Royal or Stewarttartan. Sækkepibens "bar" har sandsynligvis været uden stofovertræk og har således fremtrådt i den naturlige læderfarve. Den kunne smykkes med et lille flag (trekantet med afrundet spids), hvidt med opretstående rødt St. George kors.

Højlændernes bevæbning bestod af musket med döllebajonet og claymore med jernfæste, enten af hærens model 1745 eller et privat våben. Lædertøjet sort.

Patrontaske af bufffarvet læder fastgjort på livremmen. Dirk, sporran og target var ikke obligatorisk, men dirk og sporran har i hvert fald ofte været båret, og target vides at have været anvendt.

Det 43. (Black Watch) omtales almindeligvis ikke i forbindelse med oprøret, og de to kompagnier, der blev oprettet i Skotland i 1745, er muligvis blevet opløst efter Culloden og ikke tilsluttet regimentet, der under hele oprøret var stationeret i Sydengland.

Litteratur:

Katherine Tomasson & Francis Buist: *Battles of the '54*. London 1962. Frank Adam & Innes of Learney: *The Clans, Septs and Regiments of the Scottish Highlands*. Edinburgh & London, 7th Edition, 1965.

Christian Hesketh: *Tartans*. New York 1961. (I serien *Pleasures and Treasures*)

George F. Collie: *Highland Dress*. (King Penguin, London 1948).

Barnes: *The Uniforms & History of the Scottish Regiments*. London 1956. C. Lawson: *A History of the Uniforms of the British Army*. 1941.

Forfatterens illustrationer til artiklen

Højberg har tegnet en del farveplancher og sort/hvide tegninger til denne artikel.

En del af dem er anvendt som vignetter i artiklen

Og for dem, som ønsker at forsøge, om det nu ikke alligevel skulle være muligt for de tapre skotter at sætte Bonnie Prince Charles på tronen, hvis bare....., så fremstiller firmaet Front Rank 28 mm krigsspilsfigurer fra perioden.

Noter

1) Hertugen af Cumberland bør vel kun mindes for sin sauce, som så afgjort også er udmærket.